

FRĂMÎNTĂRI ȚĂRĂNEȘTI PE MOȘIA FLĂMÎNZI (BOTOȘANI) PÎNĂ LA 1907

de GH. UNGUREANU

A trecut peste jumătate de veac de cînd țăranii de pe moșia Flămînzi din județul Botoșani au dat semnalul marilor răscoale țărănești din primăvara anului 1907.

În februarie 1907¹, țăranii de pe moșia Flămînzi au pornit să-și facă singuri dreptate. De acolo, în acea zi, a țîșnit scînteia care a aprins „pîrjolul de la 907“, care s-a sfîrșit cu jertfele a peste 11 000 de țărani, morți fără altă vină decît aceea că au îndrăznit să ridice capul și să ceară pămînt, dreptate și o viață mai bună.

În zadar au nădăjduit țăranii că vor izbuti ei singuri să poată topi „lanțul robiei ruginit de lacrimi“, așa cum atît de sugestiv se exprimă obștea unui sat într-o jalbă din anul 1879.

Lupta țăranilor de pe marea moșie Flămînzi face parte din lupta necurmată a țăranimii din țara noastră împotriva asupritorilor și exploatatorilor.

Lucrarea de față este un capitol din monografia istorică a moșiei Flămînzi și este sprijinită pe documente originale, majoritatea inedite, aflate azi în păstrarea Arhivelor Statului din Iași.

Lupta țăranilor de pe moșia Flămînzi împotriva exploatatorilor și asupritorilor care a culminat cu răscoalele din 1907, are un trecut îndepărtat. O găsim de-a lungul veacurilor în acel trecut zbuciumat, plin de abuzuri, de nedreptăți și de cruzimi, din care unele nemaiauzite.

Învățatul voievod moldovean Dimitrie Cantemir scria²: „Acești țărani, toți, ori și din ce limbă ar fi, sînt foarte aspru asupriți cu munca stăpînilor lor, căci lucrul nu le este lor așezat cu hotărîre, ce numai singur în voia stăpînului stă cite zile să-i lucreze lui. Voind — boerul să-i facă strîmbătate, îl bate atîta de mult, pînă cînd țăranul de bună voia sa îi dă cea ce cere el“.

Un călător străin³ prin Moldova în anul 1838, de asemenea spunea despre clăcași că sînt într-o mare mizerie. Sînt oamenii cei mai să-

¹ La 15 februarie 1907, procurorul din Botoșani expedia la Iași procurorului general o telegramă cu următorul conținut: „Sunt înștiințat de către dl. prefect al județului că locuitorii din comunele Flămînzi, Frumușica și Rădeni sînt agitați. Inspectorul comunal a cerut forța armatei“. (Arhivele Statului Iași, fond Parchetul general al curții de apel Iași, dos. 77/1907.).

² Dimitrie Cantemir, *Descrierea Moldovei*, ed. a II-a, Iași, 1851, p. 247.

³ Felix Colson, *De l'etat présent et de l'avenir des principautés de Moldavie et de Valachie*, Paris, 1839, p. 178.

raci, și cu toate acestea suportă aproape toate sarcinile statului. Ei nu sînt apărați de nici o lege împotriva abuzurilor proprietarilor și a lăcomiei brutale a administrației.

Nici un document nu este mai grăitor despre starea țăranilor din trecut decît memoriul depus la Divanul ad-hoc în 1857 de către deputații țărani: „... Pînă în ziua de astăzi toate sarcinile cele mai grele numai asupra noastră au fost puse și noi nici de unele bunuri ale țării nu ne-am îndulcit, iară alții fără să fie supuși la nici o povară de toată mana țării s-au bucurat; boierescul, clacă de voie și fără de voie numai noi am dat, piine neagră și amară, udată cu lacrimi numai noi am mincat. ... Cînd ne-am tinguit, păsurile cînd le-am spus, ispravnicul ne-a bătut, privighitorul ne-a bătut, jandarmul ne-a bătut, zapciul ne-a bătut, vătăjelul ne-a bătut, vechilul ne-a bătut, posesorul ne-a bătut, boerul de moșie ne-a bătut. Lucrăm cît zice legea și mai des și peste lege, lucrăm și nu mai mintuim, nu-i nici zi de sărbătoare, nici lucrătoare”⁴.

Procurorul general al Curții de apel Iași, care a anchetat răscoalele țărănești din 1907, N. Leonescu, scria⁵: „Romînia liberă era numai a clasei dominante și a exploatatorilor de moșii. Țăranii gemeau în cea mai dureroasă sclavie. Nu li se recunoștea alt drept decît a munci și a adăpa pămîntul cu sudorile și lacrimile lor, ca să rodească mai mult pentru îndestularea lăcomiei exploatatorilor de moșii”.

Ca să putem cunoaște starea țăranilor de pe moșia Flămînzi, suferințele și lupta lor, să aruncăm mai întîi o scurtă privire istorică asupra satului și moșiei Flămînzi.

Satul Flămînzi îl găsim pomenit pentru prima dată într-un document din anul 1605, septembrie 4^a, dată la care satul ajunsese în stăpînirea mănăstirii Dragomirna prin dania lui Stroici logofătul. O dată cu satul Flămînzi, mănăstirea mai capătă danie și satul Uriceni, vecin cu Flămînzii⁷, Drăgoțeștii și Tocmăgenii.

Înainte de această dată, pe locul satului era o veche siliște domnească. Numirea de Flămînzi ar fi căpătat-o — se zice — de la faptul că locuitorii așezați pe siliștea veche erau oameni de „adunătură”, fugiți de prin alte locuri, și umblau pe la vecini cu diferite împrumuturi și ajutoare, devenind astfel în ochii locuitorilor satelor vecine mai vechi, niște „flămînzi”, numire care s-a trecut apoi și satului.

⁴ *Acte și legiuri privitoare la chestia țărănească*, adunate de D. C. Sturza-Scheianu, București, 1907, II, pp. 9—14.

⁵ Leonescu N. V., *Anul 1907, Răscoala țăranilor*, Iași, 1924, p. 5.

⁶ *Documente privind istoria Romîniei*, A. Moldova, veacul XVII, vol. I București, 1952, p. 257; citat și în opisul doc. moșiei Flămînzi, Arh. St. Iași, tr. 874, dos. 34.

⁷ Arh. St. Iași, doc. P. 325, nr. 5. Ștefan Vodă Tomșa întărește m-rei Dragomirna stăpînirea pe satele Uriceni și Flămînzi din ținutul Hirlău, care sate au fost dăruite de Petru Vodă lui Stroici logofătul și acesta le-a dăruit mănăstirii. Pomenit și în mss. DXV. Acad. R.P.R., f. 67. În documentul de la Petru Vodă din 1579 nu sînt pomeniți Flămînzii, ci Tocmăgenii și Uricenii.

Satul Flămînzi rămîne în stăpînirea mănăstirii Dragomirna pînă în preajma anului 1304⁸, cînd este cumpărat, împreună cu satele *Tocmăgenii*, *Uricenii* și *Dragoteștii*, de negustorul Teodor Musteață. De la acesta, prin schimbul⁹ intervenit în anul 1804, decembrie 22, satele mai sus-arătate trec în stăpînirea boierului Teodor Balș.

Luxul, viața de trîndăvie și desfriu în care trăia boierimea în acea vreme îl silește pe Balș să împrumute 16 700 de galbeni de la cămătarul Spiridon Pavli din Iași, amanetîndu-i, printre altele și satul Flămînzi. Pentru a face față cheltuielilor nesăbuite legate de petreceri și lux, boierul Balș, stăpînul moșiei Flămînzi, va căuta să sporească veniturile pe care le scotea de pe moșie, asuprind tot mai mult pe locuitori.

Înglodîndu-se în datorii din ce în ce mai mult, iar speranța domniei¹⁰ spulberîndu-se prin numirea lui Mihail Sturza în scaunul Moldovei, logofătul Teodor Balș a cerut ocrotirea noului domn, făcîndu-l moștenitorul întregii sale averi. Și astfel, la 1834, întreaga avere a logofătului Teodor Balș intră în stăpînirea lui Mihail Sturza, care îl va măguli făcîndu-l „baș boier“ și îi va plăti toate datoriile¹¹.

O dată cu această avere intră în stăpînirea lui Mihail Sturza și satul Flămînzi, unde logofătul T. Balș făcuse case mari, velniță și alte acareturi și de unde, în 1835, îi scrie¹² lui Mihail Sturza să vină ca să vadă noua lui proprietate¹³.

Pentru sărmanii locuitori ai satului Flămînzi, schimbarea stăpînului nu însemna alta decît ieșirea de sub exploatarea nemiloasă a unui boier lacom, mîndru și risipitor și intrarea sub asuprirea și exploatarea mai cruntă a altui boier lacom și avar, care ajunsese și domn al Moldovei, putînd prin aceasta să utilizeze mai bine slujbașii statului pentru „zapciuirea“ necontentită la muncă.

Pe noul stăpîn al Flămînzilor, Mihail Sturza „Voievod al Moldovei“, un ministru de-al său¹⁴ îl va descrie în felul următor: Mihail

⁸ T. Codrescu, *Uricariul*, vol. VII, p. 322. La 1803, satul Flămînzi era încă al „clirosului din Bucovina“. El era în ținutul Hirlăului, ocolul Miletinului și avea 152 de locuitori birnici.

⁹ Academia R.P.R., Acta Credit, CXV, Condica Sturza. Doc. 1804, dec. 22.

¹⁰ Logofătul Teodor Balș a fost printre candidații la domnia Moldovei.

¹¹ Arh. St. Iași, doc. 439, f. 21—25. Radu Rosetti, *Amintiri*, I, p. 103 „Teodor Balș de la Flămînzi era foarte bogat, foarte vanitos și cam strîmt la minte. Încă din vremea lui Calimah avea în cap gărgăuni de domnie și umbla după scaunul țării“.

¹² Radu Rosetti, *op. cit.*, pp. 56—57, 1835 mai 17, Flămînzi. Teodor Balș scria lui Sturza: „Eu și toți locuitorii vă așteptăm spre a îmbrățișa pe vecinicul stăpîn al acestor locuri. Așa dar găsindu-mă cu învăpăetă rivnă ca să veniți aice la Flămînzi eu grăbesc mai înainte a vă înștiința ca să binevoiți pe joia viitoare mult pe vineri să vă porniți ca să veniți“.

¹³ Arh. St. Iași, doc. Pac. 439, f. 23—28, Iași, 1834, noiembrie 15: „Act de Alcătuire“ între Teodor Balș, biv vel logofăt, și Mihail G. Sturza Voievod, prin care acesta primește de la arătatul boier întreaga avere, cu obligația de a plăti datoriile în sumă de 16 706 galbeni (vezi și testamentul logofătului Teodor Balș din anul 1834, noiembrie 20).

¹⁴ *Mémoires du prince Nicolae Soutzo*, 1798—1871, Vienne 1899, f. 10 și C. Gane, *Trecute vieți de doamne și domnițe*, III, București, 1939, f. 149.

Sturza, o dată ajuns domn „își făgăduise lui însuși să-și întrebuinteze toată activitatea, toată înțelepciunea, toată încrederea ce se punea în el pentru a strînge comori. A traficant totul: locuri, ranguri și dreptatea în procese; avea partea lui în arenzile publice; își mări și înmulți moșiile, fie sancționînd singur încălcările, fie luînd proprietăți în schimbul boierilor ce împărțea, fie cerînd să i se facă donațiuni cu de-a sila. Vindea egumeniile, lua moștenirile vacante, cerea pentru el excedentele bugetare“... etc.

Mihail Sturza a lăsat în istoria Moldovei o diră întunecată de lăcomie, corupție și cruntă exploatare a țăranilor de pe numeroasele moșii pe care le avea în proprietate. Documentele vremii vorbesc despre fantastică avere acumulată de Mihail Sturza în timpul domniei din anii 1834—1849¹⁵.

Formarea domeniului Flăminzi. Îndată ce a intrat în stăpînirea averii logofătului Balș, între care era și satul Flăminzi, — făcînd parte pe atunci din ținutul Hirlău, iar de la 1835 din ținutul Botoșani, — Mihail Sturza, ținînd pe de o parte seama de calitatea pămîntului în regiunea în care erau situate satele pomenite, iar pe de altă parte de prețul bun ce se dădea, atît pe piața internă cît și pe cea externă, cerealelor căutate ca o prețioasă marfă — se hotări să-și facă acolo un domeniu întins, care, bine organizat și exploatat, să-i poată aduce cît mai mulți bani. El reuși în curs de cîtiva ani numai, între 1834 și 1839, prin cumpărări, acaparări nedrepte, abuzuri la hotărnicii, schimburi, să alipească la satele Flăminzi și Uriceni, încă un mare număr de sate, siliști și cătune.

În 1839¹⁶, cînd pe toată întinderea domeniului Flăminzi nu se mai găsea nici un petec de pămînt străin, domnitorul porunci să se facă „ocolirea“, adică hotărnicia întregului teritoriu, ceea ce se și execută în 1840 de către judecătoria Botoșani, unde era președinte tocmai Petrache Asachi, omul de încredere și de afaceri al lui Mihail Sturza. Acest enorm domeniu, care măsura împrejur 38 593 stînjeni sau circa 86 km, închizînd în hotarele lui 29 de sate, cătune și siliști vechi, s-a numit *moșia Flăminzi*, după numele satului unde era curtea domnească și întreaga administrație. Suprafața moșiei astfel alcătuită avea peste 26 000 fâlci sau circa 36 000 hectare¹⁷.

¹⁵ Gh. Georgescu-Buzău, *Un mare latifundiar în Moldova după tratatul de la Adrianopol: Mihail Sturza*, Studii și materiale de istorie modernă, I, Editura Academiei R.P.R., București, 1957.

¹⁶ Arh. St. Iași, tr. 674, op. 742, dos. 34 *Ocolirea moșiilor Prea Înălțatului Domn Sturza Voievod*, 1839. Dosarul acesta de 991 file, conține inventarele, pe scurt, ale tuturor documentelor pămînturilor care au intrat în măsurătoare.

La Academia R.P.R., fond Credit, la pachet. CXX, hărți, se găsește o condică intitulată *Lucrările de hotărnicie a moșiilor lui Sturza de la Botoșani făcute de către comisia stîlpitoare moșiilor Prea Înălțatului Voievod Mihail Sturza, ce le are în ținutul Botoșani, cunoscute sub numele de Flăminzi*.

¹⁷ Arh. St. Iași, Mss. 1562, f. 69.

Satele și cătunele care intrau în componența acestui mare domeniu erau:

1 Flăminzi	1 531 fâlci	3 Tocmăgeni	1 113 fâlci
2 Uriceni	2 280 „	4 Drăgotești	835 „

În anul 1884, Mihail Sturza, fostul voievod al Moldovei, care trăia de la 1849 la Paris, moare lăsînd una dintre cele mai fabuloase averi, adunate din exploatarea nemiloasă a țăranilor de pe numeroasele sale moșii¹⁸. Evaluarea averii succesoriale se ridică la suma de 122 789 903 lei aur, care aduceau un venit anual de 5 120 270 lei aur, la data cînd munca unui om pe zi, cu doi boi, la arat se plătea cu 2 lei, cositul 75 bani pe zi și seceratul 66 bani pe zi.

Din inventarul averii se constată că moșia Flămînzi a fost evaluată la 4 700 000 lei, cu un venit anual de 235 000 lei din arendă și 55 443 lei din bonurile rurale obținute la împrumutarea țăranilor în 1864.

Noul stăpîn al moșiei Flămînzi rămîne Dimitrie Sturza¹⁹ „prin-

5 Picioru-Gani	457 fâlci	21 Drujăști sau	
6 Nemîndri	365 „	Zlătunoaia	1 158 fâlci
7 Nelipești	698 „	22 Feredeeni sau Brănești	640 „
8 Stroești	2 245 „	23 Lătii	588 „
9 Codrovița	1 327 „	24 Cerchijeni	775 „
10 Gîrbești	1 297 „	25 Clinul din trupul	
11 Dracșanul	1 898 „	Cerchijenilor	60 „
(iazul cel mare)	478 „	26 Parte din Brătești	106 „
12 Bozăeni	495 „	27 Partea de la Pîsoțchi	200 „
13 Ciureni	749 „	28 Curenii	300 „
14 Ciocănești	802 „	29 Căcăceni	290 „
15 Rădenii	298 „	30 Chițovenii	322 „
16 Clinul schimbat	312 „	31 Pleșăști	304 „
17 Dracșini	1 595 „	32 Prisacani	470 „
18 Clobanți	380 „	33 Novaci	992 „
19 Prăjăni	449 „		
20 Lelești	377 „		
		Total:	26 184 fâlci

¹⁸ C. Gane, *op. cit.*, p. 235 *Documente privitoare la procesul Sturza*, București, 1892, p. 139.

La 1884 Mihail Sturza avea următoarele moșii:

- Cristești, Miroslăvești și Cozmești, în jud. Suceava;
- Flămînzi, Dracșani, Cernești și tîrgul Sulița în Botoșani;
- Drăgănești, în Tecuci;
- Piriul Negru și Tg. Mihăilenii, în Dorohoi;
- Perieni, în Iași;
- Movila Turcului, în Covurlui;
- Bosancea, Borghireștii și Rărăncea, în Bucovina;
- Hangu, în jud. Neamț;
- Pătîrlagele, în jud. Buzău.

În afară de aceste moșii mai avea și cîteva vii mari la Iași, Odobești și Cotnari. Avea palate la Iași, Flămînzi, Cristești, în Germania la Baden-Baden, în Franța la Dieppe și în Paris, în Italia, vila de la Sorrento, toate încărcate de mobilier de lux și opere de artă. Avea zeci de milioane de lei plasați în bănci, bijuterii și chiar în numerar, ascunși prin diferite tezaure de fier îngropate în pereți (Baden-Baden etc.).

¹⁹ *Documente privitoare la procesul Sturza*, București, 1892, p. 11. Venitul anual al fostului domn al Moldovei Mihail Sturza se ridică în 1871 la suma de 735 864 lei aur; această sumă enormă provenea din arendarea moșiilor și viilor și din diferite rente. Moșiile Flămînzi, Stroești, Dracșanul, Dracșinii și Sulițoaia, cu toate siliștile lor arendate la un loc, îi dădeau un venit de 168 000 lei aur sau 14 000 galbeni.

Dimitrie Sturza primea ca moștenire din averea tatălui său, la moartea acestuia în 1884, următoarele moșii: *Flămînzi, Uricenii, Tocmăgenii, Lătii, Filipeștii*,

țul“, fiul voievodului, care, în calitate de hatman, sprijinise cu multă cruzime pe tatăl său la înăbușirea mișcării revoluționare din anul 1848 în Moldova. De la acesta a trecut prin moștenire la fiul său Mihail Sturza, care o vîndu mai tîrziu, prin 1917, lui Alevra.

Locuitorii satului și moșiei Flămînzi. Cea mai veche știre cu privire la numărul locuitorilor din Flămînzi o avem din anul 1804²⁰, dată la care se găseau în acest sat 152 de capi de familie.

Catagrafia locuitorilor din Moldova din anul 1820²¹ ne pune la dispoziție date mai bogate, atît despre numărul, cit și despre starea lor. Satul Flămînzi, trecut la un loc cu satul Picioru Ganii, (apoi zis Piciorogani), avea 662 capi de familie fiind clasificat de starea a 3-a. Din cei 662 capi de familie, doar 388 plăteau biruri; ceilalți erau oameni de scuteală ai stăpînului moșiei pentru anumite corvezi. Din cele 662 de familii, abia 180 aveau „însămînarea hranei lor“, iar ceilalți erau „toți strînsură și adunătură din toate părțile, neavînd nici vită, nici trăsură, nici loc de hrană“, ocupația lor „iaste sapa, îmblăcitul și salahoria“.

La acea vreme, moșia era în cea mai mare parte acoperită de pădure și mulți dintre locuitori abia își puteau face curățuri pe lîngă case de cîte 20–30 prăjini. Catagrafia adaugă: „Ceia ce-i ține — adică să nu plece în băjenie — iaste pădurea că pot căra lemne cu spinarea la casele lor, dintre care, cele mai multe sînt în pădure“.

O statistică din 1826²² ne arată că satul Flămînzi era locuit în acel an de 600 de familii.

După 1829 găsim o descreștere a numărului locuitorilor, care pribegeau din cauza înăspririi condițiilor de muncă, fapt ce l-a determinat pe stăpînul moșiei să aducă oameni din alte locuri. Astfel, pe lîngă „moldoveni“ pe care ni-i arată statistica din 1826, un contract din 1832 ne arată „moldoveni, ruși și bosinceni“²³, adică din Bucovina, de pe moșia Bosancea. Cu tot numărul de oameni străini aduși pe moșie ca lucrători de pămînt, catagrafia din 1832 abia găsește 533 de familii. Între anii 1832 și 1838, numărul locuitorilor din satul Flămînzi iarăși descrește, intrucît o mulțime de țărani fug din cauza exploatării boierești care creștea în raport cu pofta nesățioasă a moșierului de a storce cit mai mult profit din munca sătenilor. Catagrafia locuitorilor

Nemindrii, Lăleștii, Băjenii, Clobanșii, Picioroganii, jumătate din Prisăcani, Pleșeștii, Chișovenii, Căcăcenii, Curenii, Dragoteștii, Drujeștii, Brăneștii, Feredeentii — (acestea trei din urmă stăpînite sub numele de Zlătunoala), Stroeștii; Girbeștii, Codrovița și Novacii, precum și viile din podgoria Cotnari.

Tot Dimitrie Sturza, moștenitorul favorit al lui Mihail Sturza, mai primește palatul din Iași — cumpărat de stat mai tîrziu, unde s-a instalat Seminarul „Veniamin Costachi“ — pe strada Lozonschi (pp. 11–12).

Vezi și Arh. St. Iași, fond. Tribunal Iași, secția a III-a dos. nr. 313/1884.

²⁰ T. Codrescu, *Uricariul*, vol. VIII, p. 322. Aici se menționează și proprietarii satelor acaparate ulterior de Sturza și lipite la domeniul Flămînzi.

²¹ Arh. St. Iași, tr. 166, condica 18, f. 94. Catagrafia pe 1820, ținutul Hirliău.

²² *Ibidem*, Arh. Mitropoliei, condica 9. *Scara de formularium, ținut Hirliău*. 1826 Ghenar 1.

²³ *Ibidem*, dos. lit. B., 392, f. 2.

din 1838 ne arată numai 481²⁴ de familii în satul Flămînzi. Este semnificativ faptul că în ocolul Coșulei cel mai mare număr de fugiți era tocmai din satul Flămînzi; referitor la acest sat se face următoarea însemnare privind situația față de cifrele găsite în 1832: „74 oameni pribegiți la locuri necunoscute și 48 morți“.

În 1845, catagrafia²⁵ ne arată la satul Flămînzi numai 375 de birnici, restul 57 văduve și 102 bătrâni nevolnici. Pentru a înlocui mina de lucru a țăranilor fugiți, cit și pentru a avea mină de lucru mai ieftină, se aduceau sute de țigani așa-numiți „dezrobiți“²⁶ — care erau întrebuințați ca „salahori“ — și oameni străini numiți „bejănari“.

În anul 1859 erau în satul Flămînzi 1 462 de suflete, la Uriceni 1 005, la Copălău 862 iar la 1900 numai în Flămînzi erau 2 825 de oameni sau 516 familii, locuind în 534 de case²⁷.

Organizarea economică a moșiei Flămînzi. Pentru a putea realiza cit mai mult profit de pe marele domeniu, Mihail Sturza știa că aceasta se poate face în primul rînd utilizînd toate forțele de muncă pentru a da o extindere cit mai mare agriculturii și apoi valorificării cerealelor sub diferite forme.

Silirea țăranilor la muncă se făcea ușor deoarece stăpînul moșiei, ajungînd domn al țării, se putea folosi la „zapciuirea“ oamenilor și de autoritatea publică, care de altfel se și grăbea să-i dea tot concursul.

Pretextînd că „administrația trebilor Statului“, nu-i dă răgaz să-și vadă și de interesele particulare, Mihail Sturza hotărăște la 25 ianuarie 1840, înființarea unui comitet²⁸ alcătuit din trei boieri și un director, care avea să se ocupe de administrarea moșiilor sale.

O dată comitetul alcătuit²⁹ și întărit cu autoritatea domnească, Mihail Sturza anunța, cu multă ipocrizie, că de acum înainte, se va ocupa numai de interesele țării.

Comitetul, avînd ca director un specialist cu studii în Franța și cu practică pe o moșie model cu exploatare capitalistă de la Rovill, va porni de îndată să facă statistica economică a fiecărui sat, care să cuprindă în primul rînd cunoașterea forțelor de producție. Apoi va re-

²⁴ Arh. St. Iași, tr. 1316, op. 1488, dos. 531, f. 149. În sat mai erau la 1838: 46 bătrîni nevolnici, 51 văduve, 1 vâtaf al moșiei și 3 „privilegiați“, apoi 4 preoți, 5 dascăli și 6 circiumari.

²⁵ *Ibidem*, tr. 1423, op. 1619, condica 857, f. 50.

²⁶ *Ibidem*, tr. 999, op. 1146, dos. 313.

²⁷ Statistica populației din Moldova pe 1859, Iași, cap. II, f. 148; *Marele dicționar geografic al Romîniei*, București, 1900, III, f. 387.

²⁸ Arh. St. Iași, tr. 1764, op. 2013, dos. 1275/1840. Comitetul era alcătuit din marele logofăt Teodor Sturza, marele vornic Gheorghe Suțu și aga Plitos, omul de casă al lui Sturza. Directorul comitetului va fi Ion Ionescu, care se întorsese din Franța unde făcuse cercetări agrotehnice la ferma model de la Rovill. Boierilor din comitet li se făcea cunoscut prin ofisul domnesc din 25 ianuarie 1840 că „prin îngrijirea și silința în acest predmet dînd o nouă dovadă vă veți face vrednici de deosebita domnească îmbrătoșare din partea noastră“. (dos. cit., f. 1)

²⁹ *Ibidem*, msse 1562. „Della atingătoare de înființarea planului economic pe moșiile pre înălțatului voievod Mihai Sturza, ce le are la ținutul Botoșani, cu înrătundită împărțire a posesiilor Flămînzii, Dracșanul și Stroeștii“ — 1841, august 4.

dacta și tipări „instrucțiuni“ care privesc „acea din lăuntru chibzuire a lăcutorilor de pe moși“³⁰ și apoi va trece la facerea „planului economic“.

Lucrul nou pe care-l aduceau „instrucțiunile“ comitetului, era acela că locuitorii satului erau împărțiți în cete de 20—30 de oameni, avînd în fruntea lor un „cetaș“ care avea sarcina de a supraveghea și îndemna la muncă pe oamenii din grupa sa. Ei primeau de cu seară poruncile pe a doua zi și astfel, o dată cu răsăritul soarelui, trebuiau să se găsească la munca hotărîtă. Acești „cetași“ erau răsplătiți pentru „vrednicia“ lor cu cîte un galben pe an de către comitet. Deci, se părăsea vechiul obicei urmat pînă atunci de a umbla vătăjeii sau slujbașii volnici pe la fiecare casă, ci ei „vor da știre de cu seară fieștecăruia cetaș, carele de îndată împărtășint sătenilor săi, să va pregăti cu toată sîrguința și împreună cu dînșii la ceasul hotărît să va găsi la locul și lucrarea poruncită“³¹.

Instrucțiunile sînt silite să recunoască faptul că între locuitori se găseau și „înărăviți“, pe care alte documente îi numesc „bontușnici“ sau „răzvrătitori“. Pentru aceștia se recomanda o deosebită grijă, „ca să nu se prilejuiască păgubitoare urmări în interesurile proprietății“.

Planul economic al moșiei a fost executat de o comisie în componența căreia erau și doi ingineri, dar din care nu lipsea omul de încredere, Petrache Asachi, judecătorul de la Botoșani, care conlucrase în interesul domnului la stabilirea hotărniciei moșiei Flămînzi. Această lucrare făcută în întregime numai în interesul stăpînului moșiei a produs multe păgubiri și nedreptăți locuitorilor.

Pentru a se folosi de orice bucată de loc în interesul marelui stăpîn — acelea în interesul țăranilor erau considerate „fără folos“ — se hotărăște, printre altele, ca unele cătune să fie mutate în vatra satelor Flămînzi, Dracșani și Stroești. Termenul de mutare era în cel mult doi ani. Această soartă tragică de părăsire forțată a vetrelor vechi strămoșești, a livezilor sădite cu pruni și muncite mulți ani, a lovit cătunele Copălăul de Sus, Prăjării de Gios, Nilipeștii, Nemîndra, Soleştii, Lătîj și Picioroganii. La fel și pe cei din siliștele Prisăcanii și Chițovenii.

Locuitorii din Copălău se plîng că locurile care li se dau pentru noua așezare sînt pline de pădure și lozii și că ei trebuie să părăsească „pomeți și vii“ fără de care nu pot trăi³². Stăpînul moșiei cîștiga și prin această mutare silită, prin folosirea locurilor cultivate de țărani, dîndu-li-se acestora în schimb pămînturi nelucrate.

Obligația țăranilor de pe moșia Flămînzi. Pentru ca stăpînii moșiilor să poată sili pe locuitorii respectivi să execute obligațiile ce și le

³⁰ Exemplar tipărit aflat în mss. 1562, f. 75 cu titlul întreg: *Instrucțiunile comitetului pentru acea din lăuntru chibzuire a lăcutorilor de pe moșiile Prea îndlțatului voievod Mihail Sturza, ce le are în acest prințipat al Moldovii.*

³¹ Arh. St. Iași, msse 1562, f. 75.

³² *Ibidem*, f. 1—2.

luau, de multe ori la vreme de nevoie, încheiau cu ei acte numite „așezări“ sau „învoieli“ întărite apoi de autorități. Un asemenea document de o deosebită importanță, cuprinzând obligațiile țăranilor din satul Flămînzi cu cătunele sale, este din anul 1832³³. Învoiala cuprinde 22 de articole, toate privind obligațiile sătenilor față de boierul proprietar, majoritatea lor în muncă, mai puține în bani și produse.

Conform acestei învoieli, fiecare țăran cap de familie cu locuința pe moșia Flămînzi era obligat, „drept zilele boierescului“, de fapt cu mult depășite, să facă arătură 40 de prăjini, să prășească 40 de prăjini, să secere 40 de prăjini, să cosească 100 de prăjini cu iarbă și s-o pună în stoguri, să care lemne la curtea boierească și două transporturi la curtea de la Iași, să îmblătească și să pună în hambare 2 merțe de păpușoi, să dea câte 1 pui de vară și câte o găină de iarnă și 10 ouă, să facă femeile câte o clacă de tors cînepă ori lînă, să „îmblătească“ cite 20 demirlii de grîu, să care la grajduri și velniță toată iarba și finul trebuincios, să facă și să transporte la vii aracii trebuincioși; de asemenea, să transporte vasele goale, să facă fiecare cite trei zile de clacă „de la răsărita soarelui și pînă la apunerea soarelui“, pentru fiecare oaie să dea cite o oca de brînză și de cea stearpă cite 4 parale, iar de fiecare stup cite 8 parale, să facă toate meremeturile — adică reparațiile — la binale, iazuri. mori, hambare, garduri etc. Oamenii fruntași ai satului, în care aveau mai multă încredere, trebuiau să dea cite un om „pe zi cu noapte“ pentru paza curții și bisericii, în timp ce cei din „starea al doilea și al treilea“ să dea 30 de oameni pentru diferite slujbe ale moșiei și altele.

Locuitorii cereau ca măsurătoarea locului să se facă cu prăjină dreaptă de 24 palme domnești, ceea ce ne dovedește că se obișnuia, încă din 1832, să se măsoare la plată lucrul oamenilor cu măsuri nedrepte. Toți țăranii se mai rugau prin învoiala amintită ca să nu fie strămutați de pe ogoarele și finețele ce le-au avut pînă atunci pe această moșie, abuz curent la boieri de a strămuta pe locuitori pe locuri nedestelente. ca să acapareze locurile muncite de țărani.

După o învoială din 12 august 1840, care are 25 de articole și păstrează cele mai multe dintre obligațiile din 1832, constatăm că satul avea și obligația de a da plugari plătiți cu 12 lei pe lună, opinci și hrană.

Pentru a avea cît mai mulți cartofi la velniță, învoiala obligă pe fiecare locuitor să semene cite 5 prăjini de cartofi pe care să le prășească de două ori, să le scoată, să le clădească în „girezi“ și să le care, cînd se porunca, la velniță.

Îndemnul la muncă era bătaia. O dată ce vătăful moșiei îndeplinea dorințele stăpînului, acesta era surd la reclamațiile oamenilor împotriva nedreptății și asupririi la care erau supuși.

Cu cît munca oamenilor de pe moșie era mai organizată, cu cît agricultura căpăta o extindere mai mare, și producția de cereale se

³³ Arh. St. Iași..., dos. lit. B. 392. Vezi anexa nr. II.

mărea și o dată cu ea și bogăția moșierilor, cu atât creșteau și suferințele locuitorilor. Este destul să arătăm că în 1837, deci înainte de a fi organizată producția pe moșia Flămânzi, stăpînul moșiei scotea doar 170 chile de griu, 80 de secară, 400 chile de păpușoi și 60 chile de orz, pentru ca în 1845 să se producă 9 000 chile de grîu, 770 chile de secară, 820 chile de orz, 4 000 chile de păpușoi și 100 chile de cartofi³⁴.

Improprietărea țăranilor și desființarea vechilor obligații ale acestora față de stăpînii moșiilor, claca, cărăturile, dijma, meremeturile, rușfeturile și alte obligații, dezlănțuie din partea proprietarilor și arendașilor de moșii o reacțiune puternică, căutînd în primul rînd să dovedească înfăptuitorilor noilor reforme că acestea vor duce la o scădere a producției agricole³⁵. Prefecții și subprefecții, boieri și ei cu moșii, sabotau ordinele trimise de Kogălniceanu, silindu-l pe acesta să le ordone „să fie cu ochii în patru“.

Lupta lui Kogălniceanu pentru a se aplica legea rurală, astfel ca foștii clăcași să se bucure în adevăr de binefacerile ei, este din ce în ce mai aprigă. El își da seama că prefecții nu pleacă la țară să constate dacă în adevăr se respectă legea, că proprietarii o ignorează și fac tot cum știu ei. Nu au lipsit și „vinovate uneltiri“, pe care Kogălniceanu le condamnă cu toată asprimea. Ele veneau tot din partea exploatarelor de moșii, profitori de pe urma muncii istovitoare a țăranilor care năzuiau și după reformă spre o viață mai bună.

Legea tocmelilor agricole a agravat situația. Țăranii care nu voiau sau nu puteau să lucreze erau forțați cu călărașii sau dorobanții să iasă pe moșie. Pămînt aveau puțin și de proastă calitate; închirierea de la boieri costa mult și se pretindea în general muncă.

În 1878, locuitorii din satul Zlătunoaia, moșia Flămânzi, arătau Ministerului de Interne starea mizerabilă în care trăiau. Kogălniceanu scria prefectului de Botoșani: „Dvs. știți cit au suferit sătenii, că ei sînt temelia casei și dacă nu ne vom ocupa cu toții și cu dinadinsul de a le vindeca rănile, casa se surpă. Pînă acum au fost maltratați ei și favorizați cei care îi maltratau și ruinau. Este timpul ca să nu mai fie nimeni maltratat, nici exploatat“³⁶. Unii locuitori se plîng, în 1882, că proprietarii, din cauza relei aplicări a legii rurale din 1864, „trag brazdă și în vatra satului ca într-un ocol“, oprindu-i și de la adăparea vitelor³⁷.

Funcționarii administrativi și fiscali, mină în mină cu exploatareii moșiilor, terorizau pe țăranii. La Botoșani, un subprefect „cutreiera satele amenințînd și îngrozind pe locuitori“³⁸, în plasa Miletin mai mulți locuitori au fost bătuiți din ordinul subprefectului. Pentru silirea la mun-

³⁴ Arh. St. Iași, tr. 1772, dos. 44041, f. 148-149 1 chilă = 305 kg; 9 000 chile griu = 2 745 000 kg.

³⁵ Arh. St. Botoșani, dos. 10/1864, intitulat *Desființarea boterescului*.

³⁶ Arh. St. Buc., dos. 5570/1878, f. 14.

³⁷ *Ibidem*, Min. Int. dos. 34/1882.

³⁸ *Ibidem*, dos. 21/1881, f. 8.

cile agricole, cît și pentru încasarea birului, se făceau încorporări de dorobanți³⁹.

Greutățile războiului de independență au fost suportate de țărănime. Exploatatorii de moșii nu au consimțit să scutească pe țărani care stătuseră sub arme în 1877 de obligațiile agricole pentru timpul cînd fuseseră în război, cu toate că pămînturile celor înrolați nu fuseseră lucrate⁴⁰. Situația nespus de grea a țăranilor, ca rezultat al sălbaticii exploatarei izvorîte din învoielile agricole, ne-o dă un document din 1879: „Locuitorii gem sub robie și teroare; nici etatea, nici sexul nu scutesc pe țărani de tratamentele cele mai odioase; pînă și femei cu copii în fașe, pe brațe, sînt închise noaptea în carcerile arendașului și ziua muncesc sub biciul călailor. Arendașul a mers pînă a aplica la unii din nenorociții locuitori supliciuil fumului, închizîndu-i într-o bașcă sub care se făcea înadins foc. S-au văzut locuitori muncind pe cîmp cu fiare la picioare, ca tîlharii condamnați la munca silnică pe viață. Bătăile cele mai cumplite sînt nimicuri pe lîngă neomeniile de care sînt zilnic victime acești nenorociți“⁴¹.

Iată ce ne spun țăranii despre suferințele lor, într-un document din 1882⁴²: „Debitele din munca clăcii, ale săteanului agricol, ajunseseră a merge infinite, trecînd de la tată în fiu și nepot, precum știți D-voastră. Și dacă citeodată ele încetau, era numai acolo unde moartea stîngea și cea din urmă familie! Astfel mai tot săteanul dorea moartea fiului său mai înainte de a sa, ca să nu mai vadă debitele clăcii unuia îndoindu-se cu ale celuilalt“. *„Acest lanț de robie se ruginise de lacrimile nenorociților și numai prin scrierile a cîtorva oameni juriști de inimă, făcu a se naște legea rurală care voi a pune aceste suferinți pe o cale oarecum de justiție. Această lege, nu numai că nu se aplică sinceramente, dar și chiar acolo unde cele mai ultragioase lucrări infecta aerul de strigătele suferințelor, guvernele s-au ferit a le apipăi, făcînd dintr-însa o chestie politică și dintr-aceasta am ajuns mai rău, foarte rău“!*

În 1907, majoritatea țăranilor întrebați asupra cauzelor răscoalei, au răspuns: „*Sărăcia la care ne-au adus exploatatorii de moșii. Nu ne arendează pămînt pentru hrană decît în condițiuni peste măsură de grele; nu mai putem ținea vite cu care să muncim și să ne hrănim din cauza lipsei de imaș; ne costă vărutul și iernatul unei vite mai mult decît valoarea ei. Nu ni se măsoară drept pămîntul, ne încarcă la pămîntul arendat și ni se scade la măsurătoarea pămîntului muncit. Pentru orice luăm de la exploatatorul moșiei, trebuie să muncim, încît nu ne mai rămîne timpul ca să lucrăm ogoarele noastre. Prețul muncii noastre este acela pe care vrea să ni-l dea, nu acela care ni s-ar cuveni. Pînă și pentru o gîscă, de o avem, trebuie să plătim. Nu ne socotește munca, cînd am sfîrșit-o. Cele mai de multe ori pentru prașilă, secere, coasă,*

³⁹ Arh. St. Buc., Min. Int., dos. 3524/1871.

⁴⁰ *Ibidem*, dos. 12/1879. *Munci și tocmeli agricole*.

⁴¹ *Ibidem*, Min. Int., dos. 12/1 pe 1879.

⁴² *Ibidem*, dos. 309/1882, vol. II, f. 368.

ne socotește tocmai în luna lui martie, când nu se mai poate măsura a doua oară, fiindcă au pierit semnele hotarnice și atuncea trebuia să primim că am muncit atîta cît ni se impune. Asemenea cu banii primiți, ne spune că am primit mai mult decît noi știm. Suntem veșnic nedreptățiți și nu avem cui ne plînge. Toți sînt cu ei și nimenea cu noi. Nu mai putem suferi, facă D-zeu ce-o vrea cu noi"⁴³.

Lupta țăranilor de pe moșia Flămînzi împotriva exploatativilor. Față de abuzurile nemărginite ale aparatului de stat la încasarea birului și executarea corvezilor (havalele), față de exploatarea mereu crescîndă a stăpînitorilor de moșii, țăranii n-au stat „smeriți... deprinzîndu-se să trăiască fără a mai cunoaște nădejdea într-un viitor mai bun"⁴⁴. Ei au luptat cu dîrzenie împotriva acestora și de-a lungul anilor lupta lor a îmbrăcat toate formele de rezistență împotriva clasei stăpînitoare și a statului feudal: nesupunerea la lucru, fuga și răscoala⁴⁵. Aceste forme de luptă ale țăranimii împinse pînă la limita suferinței și răbdării le găsim în documentele vremii, care ni le arată ca existente în toate ținuturile Moldovei. Condicile vistieriei Moldovei din anul 1742⁴⁶ conțin multe știri în legătură cu cele afirmate mai sus. Rapoartele din 1788 ale ispravnicului ținutului Hirău⁴⁷ către Divanul Moldovei ne dezvăluiesc starea mai mult decît mizerabilă a țăranimii. Din această cauză, „puțin locuitori au mai rămas, care de-a pururea stau gata numai să fugă"⁴⁸. Ispravnicul însuși cere Divanului o ușurare a „havalelelor” deoarece, afirmă el, „nici un om nu va rămînea, apoi nu știu ce săvîrsire vom da poruncilor“.

În anul 1800, „țăranii sînt foarte zurbuluiți”, arată vistieria, și că „pe lună ce trece mai îndărătnici se fac"⁴⁹.

În 1803 și în anii următori, între locuitori și boieri sînt nenumărate judecăți pentru „lucrul boierescului” și pentru deseale asupriri. Țăranii încercau prin jalbe și procese să-și caute dreptate⁵⁰.

În 1819, documentele ne arată o mare neliniște printre țăranii; „zurbalăcul” de la Iași abia poate fi „înfrînat”. Porunca vistieriei din 15 iunie 1819, către ispravnicia Dorohoi, ne dovedește clar că frămîntările țăranesti luaseră amploare⁵¹. Cartea căimăcămiei către ispravnicia ținuturilor.

⁴³ N. V. Lovinescu, *Tablouri despre învoielile și muncile agricole*, București, 1908, f. 4.

⁴⁴ Radu Rosetti, *Pămîntul, sătenii și stăpînii*, București 1907, p. 362.

⁴⁵ Valerian Popovici, *Cauzele mișcărilor țăranesti din Moldova oglîndite în rapoartele comisiilor de anchetă din anii 1831—1833*; în „Studii și cercetări științifice”, Acad. R.P.R. filiala Iași, a. V, nr. 3—4, p. 443.

⁴⁶ Acad. R.P.R.; Msse 237, f. 785, 786, 714, 771, 834, 740, 153, 987 etc.

⁴⁷ Arh. St. Buc., Msse 1192, f. 28—70.

⁴⁸ *Ibidem*, f. 55.

⁴⁹ Arh. St. Iași, Doc. P. 505, nr. 94.

⁵⁰ *Ibidem*, Condica K 325 f. 295, K 371 f. 18 și 8, 112, 149; k 326 f. 415; K 374 f. 12; K. 375 f. 2 și 4.

⁵¹ *Ibidem*, A. N. CXXVI/53. „1819 iunie 15. De la Visterie către cinstita ispravnicie a Dorohoiului. Iarăși și acum prin cartea Visteriei se face cunoscut că răi alcătuiți supt chip de zurbalic s-au înfrînat și să înfrinează și întru toate urmează liniștea, iar D-voastră nu veți conteni a publicarisi în tot ținutul liniștea,

din 23 iulie 1819⁵², ne arată greutățile în care se zbătea țărănimea, adică „feliuri de împilări ale locuitorilor, a nevinovaților birnici ai satelor, acelora ce poartă sarcinile țării“. Țăranul birnic, „sdrobot sub povara dărilor și a havaielelor cerute de ocîrmuire, a exploatării proprietarilor, a jafurilor celui de pe urmă slujbaş, se stîngea în mizerie, lipsit de orice element de bună stare“⁵³. În 1820, răzvrătirile țăranilor se țin lanț în toate ținuturile. Fuga țăranilor ia proporții. Toate acestea ni le arată clar ordinele vistieriei⁵⁴, care caută să stăvilească fuga, să potolească „zurbalele“.

În răscoalele țărănești din 1831, care au cuprins majoritatea ținuturilor din Moldova, locuitorii satului Flămînzi se găsesc în fruntea lor. Ei nădăjduiau și cugetau „a cîștiga slobozenie, pămînturi și putere“⁵⁵. Sînt arestați în satul Flămînzi 9 oameni capi de răscoală, și anume: *Gheorghe Antipa, Toader a lui Iordache, Neculai Grigoriu, Tanasă Ște-reagă, Ștefan Tipu, Vasile Mocanu, Ion sîn Meligheiu, Petre Rotariu și Ștefan Nistor*. Ei sînt eliberați abia la 28 ianuarie 1833, cu chezășia întregului sat⁵⁶. Pe cei arestați, un document din 1831 îi numește „cei de frunte întirtători“⁵⁷.

După anul 1848, documentele vremii ne descoperă printre locuitorii moșiei Flămînzi mișcări mai accentuate. De altfel, în toate ținuturile se constată multe „răzvrătiri“ țărănești⁵⁸. Autoritățile superioare au de furcă neconținut cu țărani „buntușnici“.

Răscoalele țărănești din Galiția, mișcarea revoluționară din 1848 au avut răsunset în inimile țăranilor oprimați. La Cotnari, țărani sînt denunțați că discută „tainic“ răscoalele țărănești din Galiția⁵⁹.

Pe moșia Flămînzi, mulți țărani erau dintre cei fugiți din alte părți, unde nu putuseră suferi exploatarea. În majoritatea lor erau oameni care, neputînd răbda jugul exploatării în altă parte, se stabiliseră aici.

La începutul lunii aprilie anul 1849⁶⁰, țărani de pe moșia Flămînzi, care la acea dată era arendată unui boier, aga Costandache

a întîmpina vorbele răsuflate ori în ce chip de vor fi și avînd grijă pentru liniștea lăcuitorilor întru toate fără să lăsați medean a să abate cineva la scornituri de vorbe răsuflate spre a da pricină de neodihnă lăcuitorilor“.

⁵² Arh. St. Iași, A. N. CXXXVI, nr. 54.

⁵³ Radu Rosetti, *Pentru ce s-au răscolat țărani*, București, 1907, p. 34. Citat din Memoriile lui N. Suțu.

⁵⁴ Arh. St. Iași, tr. 168, conдика 6; V. Popovici, *op. cit.*, pp. 443–444; Îndrumător în Arhivele Statului Iași, București, 1956, II pp. 8–9.

⁵⁵ *Ibidem*, dos. lit. T, dos. 51, pp. 24–27.

⁵⁶ *Ibidem*, tr. 554, op. 599, dos. 1139, f. 579, anexa.

⁵⁷ *Ibidem*, f. 52.

⁵⁸ Valerian Popovici, *Dezvoltarea mișcării revoluționare din Moldova după evenimentele din martie 1848*; în „Studii și cercetări științifice“ Acad. R.P.R. filiala Iași, an. V, 102 p. 467.

⁵⁹ Arh. St. Iași, tr. 1312, dos. 1516. În Arhivele Statului Iași se găsesc multe dosare întitulate: *Răzvrătitori de prin sate sau Locuitorii satelor cu proprietari, sau posesorii pentru asupriri*.

⁶⁰ *Ibidem*, tr. 1772, dos. 16363. *Acta Costandache Neculau agă cu locuitorii moșiilor Copalău și Flămînzi, pentru nesupunere și împotrivirea ce au arătat la lucrarea boierescului și altele*, 1849, aprilie 12.

Neculau, nu vor să mai iasă la lucru pe moșie. Siliți de vechilul arendașului, ei vin în număr de 30, „în fruntea cărora se găsea un Andrei Bălăneanu“ și arată răspicat vechilului că nu vor ieși. A doua zi — 7 aprilie 1849 — un număr de 200 de locuitori „povățuiți de un Andrei Mărciuc, s-au infățișat din nou la casa vechilului, toți cu sape în mână, unde, imputându-i urmarea zilei trecute pentru că au voit a lua pe Andrei Bălăneanu supt arest, au început a rosti cu toții într-un glas, că ei nu vor mai ieși la lucru ce li se însemna, adăogînd cu multă îndîrjire și alte feliiuri de obraznice zise“. Vechilul, neavînd încotro, de frică, îi trimite la arendaș, care era la curte la Flămînzi. Vătaful este alarmat de faptul că ei pleacă spre Flămînzi „înarmați cu sape“. Ei aveau „povăț de căpitanie tot pe acel Andrei Mărciuc, care acesta au figurat buntuitor și în vremea turburării făcute de către un Creangă⁶¹ din Deleni“, spune raportul ispravnicului de Botoșani.

Ajunși la curtea boierească din Flămînzi, acolo îi așteaptă, „după înțelegerea avută“, un număr de peste 300 de oameni din Flămînzi cu care, unindu-se, au intrat în curte. Arendașul, văzînd atîta lume și „înțelegînd după adresa povățuitorului Mărciuc că ei sînt meniți a săvîrși vreo destrămare“, i-a luat cu binele, spunîndu-le că ei lucrează proprietarului și că el nu este decît un vechil și dacă ei vor să lucreze, bine, dacă nu, nu.

Documentul contemporan ne redă, citat în ghilimele, chiar vorbele pline de frică ale arendașului din ziua de 7 aprilie 1849. Cu toate povățuirile, țărani nu se lasă înduplecați. „Toate acestea au fost în zadar — spune documentul — căci ei, după glasul căpitaniei, au început cu huet a striga că nu lucrează și alte multe. Posesorul poruncind vechilului și altor slujbași de curte să prindă pe căpitania țărănilor și să-l aresteze, țărani au strigat «noi nu-l dăm» și, sărînd cu toții și înconjurînd pe slujbași și svîrlînd pe vîtav jos, zdrobindu-l nu puțin cu călcăturile ce i-au făcut în trecerea unui așa norod peste el, iar pe Mărciuc ridicîndu-l pe sus, s-au dus“⁶².

Ispravnicul, care vine în goană la chemarea arendașului, găsește iarăși pe oameni adunați grămadă, și la porunca ispravnicului ca să meargă numai zece din ei să discute, locuitorii strigă: „Noi niciodată nu ne-om depărta, ci unde o merge unul sau zece om merge cu toții“. Amenințînd cu „oșteni“ ispravnicul reușește să prindă doi dintre capii răsculaților și-i duce în convoi la Botoșani. Prin mijloace viclene, arendașul mai arestează încă patru oameni.

Ispravnicia ținutului dă tot concursul arendașului, „înfrînînd“ pe cei arestați în fața celorlalți. Unul dintre arestați cap de „bontușnici“ cum îl menționează documentele — care din cauza bătăilor se îmbolnăviseră de „inflamație la creier“, este cercetat de un „doftor“; după consult doctorul susține că omul suferă de o boală „pricinuită de neastîmpărul ideilor“.

⁶¹ Ionița Creangă, unul dintre capii mișcărilor țărănești din 1831; era locuitor în satul Deleni, ținutul Hirlău (vezi Valerian Popovici, *op. cit.*).

⁶² Arh. St. Iași, tr. 1772, dos. 16363, f. 3.

Andrei Mărțiuc, „răzvrătorul locuitorilor din Copălău și Flămînzi“, este urmărit la Iași, unde a plecat după ce îndemnase și țărani din alte două sate să nu se supună la lucru. Îndemnați de Mărțiuc, țărani de pe moșiile Lătii și Prăjâni nu s-au supus poruncii vătafului care le ceruse să iasă la lucrul cartofilor. Pentru prinderea acestui răzvrător al locuitorilor din satele de pe moșia Flămînzi i se dă și „fiziognomia“: „*La stat înalt, părul capului cărunț, ochii tulburi, sprâncenele ochii negri, la față smolit, uscăcios, nasul lungăreț, gură rînjit, dinți lați, barba rade, cărunță, vorbește tare răstit și pe rusii. Portul sucman negru, căciulă neagră, cu opinci și izmene*“⁶³. Cită ură nutreau slujbașii statului și stăpînii de moșii împotriva acestor neînfricați luptători, figuri de revoluționari, cînd îi descrie „la gură rînjit, ochii tulburi și vorbește tare răstit“!

Prins și arestat la Iași, Mărțiuc este predat isprăvniciei de Botoșani, care îl „înfrînează cu barbarie în fața oamenilor spre pildă“ și îi dă în urmă drumul pe chezașia satului.

Reclamațiile făcute de arendaș ne arată că situația nu se schimbă nici în anii următori; țărani stăruind în îmbunătățirea condițiilor de muncă se opun să dea arendașului pe unii plugari ce urmau să fie plătiți cu luna, conform învoielii impuse din anul 1840. O cercetare din nou la fața locului, în septembrie 1851, făcută de o comisie alcătuită din autoritățile botoșănene, constată că țărani din mai multe sate de pe moșia Flămînzi se împotrivesc din nou la muncă⁶⁴. Sînt prinși cîțiva „bontușnici“ de la care s-au dovedit că a pornit „răul“ și sînt „înfrînați cu cîte 10 și 15 lovituri“. Comisia constată însă că arendașul ar putea să plătească mai bine lucrul cartofilor „cîte trei lei de prăjină“ și ceea ce li se cuvenea mai mult să le fie scăzut din datorie și să li se recunoască lucrul făcut mai mult decît prevedea învoiala.

În fața rezistenței țărănilor, arendașul, pentru moment, a fost nevoit să recunoască și una dintre cererile locuitorilor. Dar promisiunile arendașului rămîn doar promisiuni, dovadă că locuitorii moșiei Flămînzi, în anul 1853⁶⁵, din nou nu vor să mai lucreze.

Prin contractul de arendă făcut la 1850⁶⁶ arendașul moșiei Flămînzi, aga Costandache Neculau, își ia față de proprietar multe obligații pe care trebuia să le execute pînă la terminarea contractului, în 1856.

Ceea ce aveau de suferit țărani de pe urma acestui exploatator nemilos aflăm dintr-o jalbă a lor din 1858. Iată ce spun țărani: „*Ne-au însărcinat cu boierescul peste Așezămînt, apoi cu darea de bir nelegiuit, cu zile de șosea nelegiuit, cu meletari asemenea și alte beilicuri, pre-*

⁶³ Arh. St. Iași, tr. 1772, dos. 16363, f. 6.

⁶⁴ *Ibidem*, f. 48 și tr. 1649, op. 1881, dos. 92/1851. Neculau Costandache cu locuitorii satului Flămînzi pentru nesupunerea în lucrul „boierescului“.

⁶⁵ *Ibidem*, tr. 1772, dos. 28784. *Acta Costandache Neculau agă cu fostul posesor al moșiei Flămînzi pentru împotrivirea locuitorilor a face boierescu, 1853, martie 9.*

⁶⁶ Arh. St. București, Min. Int., Moldova, dos. 453/1858, f. 92.

*cum plugăria nelegiuit, pe la Botoșani și aiurea cu cărătură de fin, lemne, popușoi, făină, care nu le mai putem ține minte și pe vremi grele și pînă astăzi nici o punere la cale nu avem*⁶⁷.

Locuitorii din Flămînzi cer să le fie primit măcar delegatul lor, „fiindcă — afirmă ei — noi suntem locuitori mulți și nu putem încăpea în vreo casă unde să ne învrednicim a arăta obijduirile noastre“. „Pose-sorul — spun țărani — ia zăclenici nu numai cîți i să cuvin după așeză-mînt, ci aproape de îndoit, cu care parte din ei să scutește cu feciori, și noi sărăcimea purtăm greutățile țării în schinare. Apoi în osăbi de zăclenici mai are un mare număr de slugi, cum de pildă velniceri, haidăi, ciobani, prisacari, și alții, de la care abia căpătăm dreapta capitație de bir și aceasta cu cît greu — iar celelalte havalele ce privește pe tot locui-torul purtăm noi în schinare cum de pildă zile de șosea, bani de forspan, cheltuețele zacazălor, care neîncetat au curs în satul nostru, fiind și descălicătoare în sat. Apoi cislele s-au făcut totdeauna după gustu boie-rului, precum și a privighetorului și noi am dat cît ne-au cerut. Pri-vighetorului n-am îndrăznit să ne jăluim, fiindcă erau una cu boierul și nu eram ascultați la jăluirile noastre“.

Totdeauna am plătit — arată țărani — și pînă la 24 lei capul, și după toate jafurile acestea nu cunoaștem dacă s-au folosit măcar Cîr-muirea cu ele sau dacă nu, unde sint asemenea bani?“.

„Obștea satului Flămînzi“, prin jalba ei, pune următoarea întrebare⁶⁸ Ministerului de Interne: „*Pentru aceea ne rugăm dumneavoastră ca să ne dei dezlegare mă: avem vreo dreptate în lume ori ba? și tot-deauna așa avem să fim chinuți sau vom căpăta vreodată milă?*“. Ei cer cu un ton amenințător: „Să porunciți a ne măsura pămîntul ce ni se ouvine după așezămînt, căci nu avem pămîntul după pont, din care unii numai pînă la 70 sau 80 prăjini iar boierescul îl lucrăm și mai mult“. În continuare țărani arată că înainte boierescul era mai ușor, „iar acum norodul cite zile într-un an lucrăm tot boieresc, și vară și iarnă necon-tenit, iar pentru noi lucrăm cite într-o zi pe furuș și am rămas cu totul săraci“. Jalba este iscălită de mai mulți locuitori din Flămînzi, iar la urmă, unul, Ioan Matei, scrie: „*Eu Ioan Matei m-au luat cu sîla, m-au bătut fiindcă am cărat făină la privighitor de la moară pe glod și pentru indestulare am suferit 3 bătăi bune și apoi am tăcut*“. Locuitorii amexează la jalbă și socoteala „cislei satului Flămînzi, pe sfertul al 3-lea 1856“, din care se poate vedea clar cite trebuia să suporte țăranul, pe lîngă obligațiile față de stăpînul moșiei. Un singur cap de familie trebuia să plătească pe sfertul anului 9 lei și 6 parale „cutia cu cheltuieli“ dife-rite ale satului.

Alte jalbe ale locuitorilor din Flămînzi arată mereu aceleași asu-priri, fără să obțină vreo ameliorare a situației⁶⁹.

⁶⁷ Arh. St. Buc., Min. Int., Moldova, dos. 351/1857, f. 96.

⁶⁸ *Ibidem*, f. 99.

⁶⁹ *Ibidem*, dos. 453/1858. În jalbe, locuitorii arată că „vechilii posesorului“ au mers pînă acolo că au luat de pe oameni sumanu sau catrința.

În timp ce țăranii se zbăteau în cea mai cruntă mizerie, proprietarul moșiei își înmulțea neconținut averea. Dintr-un inventar⁷⁰ din 1858 al moșiei Flămînzi, spicuim câteva date pentru a ilustra enorma diferență de trai între cei ce munceau și mureau de foame și cei ce nu munceau și dispuneau de averi enorme. Astfel la Flămînzi, Sturza făcuse una dintre cele mai mari grădini de flori din Moldova, cu sere încălzite „cu canaluri“, în care încăpeau 4 000 de oale cu felurite plante exotice; avea 867 de ciubere cu lămii. La mese se mânca cu tacîmuri de argint. În inventar sînt trecute 138 de bucăți.

La Flămînzi era instalată una dintre cele mai mari velnițe din Moldova. Lîngă velniță era o slădărie pentru fabricat bere. La velniță se îngrășau pentru zalhana 250 de boi. Pe moșie avea 11 mori de apă, una de vînt și una cu cai, 6 rateșe cu dugheni, 8 crișme, 14 coșare mari și altele. Curtea de la Flămînzi era deservită de multe slugi, care nu plăteau bir și nu făceau havaiele. Aceștia, în număr de 59, erau salariații curții boieresti. Nemulțumirile oamenilor de pe moșie ne îndreptătesc să afirmăm că nu degeaba printre oamenii curții se găseau și „pușcași de ogradă“⁷¹. Boierimea obișnuia în trecut să-și păzească averea acumulată prin exploatare cu „pușcași“, cei mai mulți mercenari. Anul 1907 a dovedit însă că aceste mijloace de apărare ale clasei stăpînitoare vor fi zdrobite de țăranimea răsculată.

Se apropia actul istoric al desființării boierescului și al împrumietării țăranilor. La Botoșani, la 16 august 1864, se primea telegrama lui Kogălniceanu prin care se arăta că „claca, monopolurile, dijma, carele de lemne, podvezile, zilele de meremet, se desființează de la sf. Gheorghe 1865, iar sătenii devin proprietari pe locurile ce li se cuvin după legile în ființă“⁷².

Împotriva acestor reforme s-au ridicat marii proprietari de moșii, arendașii și toți cei interesați în exploatarea țăranilor. Ei voiau să arate cu orice preț că agricultura va decădea și că muncile agricole nu vor da roade ca mai înainte.

Țăranii de pe moșia Flămînzi au primit vestea împrumietării cu multă bucurie. Pentru a scăpa și de primarul abuziv, care lucra mină în mină cu arendașul moșiei, locuitorii din satul Flămînzi se împotrivesc noilor alegeri comunale din 1864. Ei se adună în mare număr la primăria Flămînzi, în ziua de 16 august 1864, și cer cu violență anularea alegerilor. Autoritățile cer concursul armatei, „ca să pășească la moșia Flămînzi, unde — spune documentul — au urmat mișcări neiertate împotriva ordinelor legale“. Este arestat chiar în localul hanului din Flămînzi și „comisarul guvernului“, omul trimis de Kogălniceanu pentru a urmări pe teren aplicarea legii rurale și pe care autoritățile învechite și înrăite îl arată ca: „deghizat în costumul cel mai ordinar al popu-

⁷⁰ Arh. St. Buc., Min. Int., Moldova, dos. 456/1858.

⁷¹ *Ibidem*, dos. 351/1858, f. 104 verso.

⁷² Arh. St. Botoșani, fond. Prefectura Botoșani, dos. 10/1864 *Desființarea boierescului*.

larității, sta zvirlit în mijlocul locuitorilor, încurajându-i împotriva ordinelor date de guvern⁷³.

O pornire a oamenilor din Flămânzi ca să meargă împreună cu alte sate la 8 septembrie la Ruginoasa, să aducă mulțumiri lui Cuza Vodă, este zădărnicită de autoritățile din Botoșani sub cuvânt că aceasta înseamnă „revoluție și bont⁷⁴”.

De altfel legea rurală din august 1864 nu s-a aplicat corect țăranilor de pe moșia Flămânzi; s-au făcut abuzuri de tot felul. Pe lângă toate acestea, seceta din anul 1865 aducea și o mare lipsă de alimente, încît rapoartele prefectului de Botoșani arată „că starea materială a foștilor clăcași este foarte deplorabilă, lipsiți fiind de zilnica hrană, atît pentru dinșii, cît și pentru vitele lor⁷⁵”. Alături de foamea care bîntuia, stăteau hambarele pline de grîne ale moșierilor, de unde țăranii nu puteau obține cerealele necesare decît cu obligații în muncă de cele mai multe ori peste puterile lor.

Locuitorii din ambele sate de pe moșia Flămânzi se plîng, în martie 1866, „că se tărăgănează improprietărirea lor, obligîndu-i să-și strămute locuințele”. Locuitorii din Copălău se judecă pentru că li s-a dat pămînt de calitate inferioară. Li se da pămînt la care nu puteau ajunge decît peste pămînturi boierești, fiind siliți prin aceasta să intre în conflict cu proprietarul sau să plătească taxe⁷⁶.

Pe moșia Flămânzi, arendașul a făcut învoieli care denaturau legea rurală. Așa, de exemplu, s-au făcut învoieli privind pămînturile care li se cuveneau țăranilor. De asemenea, s-a început facerea de învoieli privind suma datorată ca despăgubiri, cu toate că legea rurală era precisă în această privință. O telegramă a lui Kogălniceanu către prefectul de Botoșani arată clar că „proprietarii și foștii clăcași nu se pot învoi decît în privința pămîntului ce ar voi să primească mai mult de la proprietari”.

Un exemplu de exploatare și asuprire fără margini a țăranilor de pe moșia Flămânzi ni-l dă cazul locuitorilor din cătunul Jirovlea, satul Copălău. Încă din 1859, ei sînt siliți de proprietari, prin arendașii moșiei, să se mute de pe locurile lor. Deoarece locuitorii se opuneau acestui abuz, pentru a-i sili să se mute, arendașul și oamenii lui „au început răzbunare cu noi” spune o jalbă a țăranilor. Țăranilor li se arau toate locurile libere de imaș, li se împușcau găinile și porcii care ieșeau pe ogorul boieresc făcut pe fostul imaș al oamenilor, li se închideau vitele

⁷³ Arh. St. Botoșani, fond Prefectura de județ dos. 173/1864.

⁷⁴ *Ibidem*, dos. 10/1864, f. 90.

⁷⁵ *Ibidem*, dos. 44/1865. „De la topirea zăpezii și pînă acuma, districtul Botoșani a fost cu totul lipsit de ploi, încît sămănăturile de toamnă și de primăvară au perit” (f. 3).

⁷⁶ *Ibidem*, fondul Curtea de apel Iași, S. I., dos. 6930/1865. Dintr-o tabelă de improprietărire din 1864 din plasa Coșula, jud. Botoșani, aflăm că în satul Flămânzi au fost improprietăriți 369 țărani, din care abia 11 „cu 4 boi”, 114, cu „2 boi”, iar restul de 244 „cu brațele”; În Copălău 7 „cu 4 boi”, 71 „cu 2 boi” și 123 „cu brațele”. În Uriceni trei locuitori „cu 4 boi”, 57 „cu 2 boi” și 183 „cu brațele”. (Arh. St. Botoșani, dos. 47/1864, f. 259-260).

la ocol; țăranii erau bătuți pentru toate acestea și ei se plîng arătînd că „aceste neomenoase schingiuri ni-au adus în complectă ruină“.

„Apoi, — spun locuitorii în jalba lor către Consiliul de stat în 1866 — după ce ne-am văzut liberi de clacă, am stat mai veseli în așteptarea împroprietărilor noastre, dar ei ne-au întîrziat cu darea pămîntului, că nu le avem nici pînă acum în stăpînire, și își execută planul de a ne lovi pe 80 și mai bine de locuitori cu strămutarea“⁷⁷.

De la 1859 pînă la 1866, spun locuitorii „*acești șapte ani trecuți pentru noi au fost un lanț de chinuri, un struncen fără margini, o ruinare desăvîrșită și o tristețe nemărginită*“⁷⁸.

În aceeași stare au rămas și mai departe, deoarece procesul, ajuns pînă la București, a fost pierdut. Intervențiile lui P. Mavrogheni⁷⁹, avocatul și administratorul general al moșiilor lui Mihail Sturza, care era și ministru, au avut mai multă putere decît dreptatea locuitorilor.

În 1876, întregul domeniu Flămînzi este arendat din nou pe un termen de 6 ani. Proprietarul, „principele Mihail Sturza“, mări de data aceasta prețul arenzii la suma enormă de 258 000 lei pe an. Evident că și arendașul, în anii posesiei moșiei, a căutat să scoată, pe lîngă suma plătită ca arendă, și un cîștig cît se putea mai mare. Pentru aceasta, nici *uscăturile din pădure și spinii de pe moșie* nu mai sînt lăsați locuitorilor, ci totul era transformat în bani.

Contractul de arendă⁸⁰ oglindește în întregime a lui indiferența completă pentru locuitorii de pe marile domenii, ca și cum ei nu ar fi existat acolo. Proprietarul moșiei, care locuia la Paris, nu găsește necesar să pună în tot cuprinsul contractului — care are mai bine de zece pagini scrise mărunt — nici un cuvînt pentru cei care munceau și-l îmbogățeau. Totul este prevăzut, pînă la cel mai mic amănunt, privind bunăstarea, cîștigul și îmbogățirea fără margini a exploatatorilor.

Jandarmii rurali comiteau cele mai mari abuzuri față de săteni, în zelul lor pentru a servi cît mai conștiincios pe exploatatori. Documentele vremii sînt grăitoare în acest sens.

Un document din 1906 de pildă, ne arată toate abuzurile, crimele, atrocitățile și bestialitățile comise de jandarmii rurali cu ocazia mișcărilor țăărănești ce au avut loc în satele Dracșanii și Copălău de pe moșia Flămînzi. În acest document se spune că „jandarmii rurali s-au dezonorat singuri comițînd atîtea delict“.

Tot în cursul anului 1906, locuitorii din multe sate din Botoșani amenință cu răscoala.

În august 1906, Ministerul de Justiție ordona procurorului general din Iași să atragă atenția procurorului de Botoșani, „ca în înțelegere cu prefectul să fie luate măsurile cele mai riguroase pentru prevenirea

⁷⁷ Arh. St. Iași; fond. Curtea de apel S. I., dos. 6930/1867 f. 1.

⁷⁸ *Ibidem*, dos. 6930/1867. f. 22.

⁷⁹ *Ibidem*, dos. 6930/1867, f. 139.

⁸⁰ *Ibidem*, doc. P. 497, nr. 95.

oricărei tulburări și la cea dintii înființare și neorînduială“ să plece imediat la fața locului⁸¹.

Administratorul financiar din Botoșani raportează la 14 decembrie 1906 că: „cea mai mare parte dintre sătenii din acest județ sunt în plină răscoală“. Țăranii din Flămînzi, Frumușica, Rădeni, Coșula, Cristești erau în plină revoltă și „alungaseră pe toți funcționarii însărcinați cu administrarea moșilor ținute în arendă“⁸². Cei din Flămînzi arătau că li s-au ridicat prețurile de la 25—30 lei falcea, la 100—120 lei, și că deși în anii buni recoltele se fac în abundență, totuși de aceasta profită numai proprietarii ori arendașii, întrucît sătenii plătesc așa de scump arenda pămîntului că de multe ori nu le rămîne nici pentru hrana lor. În ziua de 2 ianuarie 1907, „un mare număr de țărani au venit spre reședința județului. Autoritățile fiind avizate, sătenii au fost opriți la barieră și numai unei delegațiuni i s-a permis intrarea în oraș“ — anunță ziarul „Opinia“⁸³ din Iași.

Promisiunile autorităților respective, făcute țăranilor în sensul că doleanțele lor vor fi satisfăcute, nu au fost respectate. Țăranii de pe moșia Flămînzi au pornit în februarie să-și facă singuri dreptate. Administratorul moșiei, Constantinescu, — adică administratorul arendașului Fischer, — le-a spus fățiș că „timpurile de promisiuni au trecut și că el îi sfătuiește să se liniștească dacă nu vreau să ajungă de a se hrăni 7 oameni la o singură capră“.

Țăranii n-au mai putut răbda insulta și disprețul fățiș al administratorului care cu greu a scăpat din miinile lor. A fost de ajuns acest început, pentru ca de aci, ura adîncă adunată în sufletele țăranilor împotriva acclora care-i exploatau, îi asuprau și-i disprețuiau, să se reverse năvalnic pe tot întinsul țării în iureșul răscoalei din 1907.

⁸¹ Arh. St. Iași; fond Parchetul g-ral al Curții de apel Iași, dos. 10/1906.

⁸² Arh. St. Botoșani; fond. Prefectura jud. Botoșani, dos. 93/1906.

⁸³ Ziarul „Opinia“, Iași, nr. 38, 3. I. 1907.